

Vejlernes græsrodder

Svend Sørensen og Ingvar Jakobsen

I efteråret 1993 er der udkommet en bog om Vejlernes historie. Redaktionen har bedt forfatterne redegøre for bogens lidt usædvanlige tilblivelse samt løfte lidt af sløret for indholdet.

Der er i årenes løb udkommet en del litteratur om Vejlerne, især fuglelivet, men også udtørringens historie er skildret, blandt andet af Niels Sodborg her i årbogen allerede i 1909. Men nogen samlet fremstilling af Vejlerne som udtørringsprojekt, arbejdsplads og naturområde har indtil nu været en mangelvare. Derfor tog Aage Mikkelsen, Tømmerby, initiativ til at nedsætte en arbejdsgruppe, der skulle samle materiale til en bog om Vejlernes historie.

Arbejdsgruppen holdt sit første møde midt i januar 1992 på Thisted Museum. Foruden Aage Mikkelsen deltog Jørgen Miltersen, Historisk Samfund, Arne Overgaard, repræsentant for lodsejerne ved Vejlerne, Svend Sørensen, Thisted Museum, og Ingvar Jakobsen, formand for Lokalhistorisk forening for Sydhannæs. Siden fik gruppen deltagelse af Emanuel Hansen, Gøttrup, og driftslederen for Vejlerne, Mogens Andersen.

I de følgende måneder blev der holdt møder, og gruppen gik i gang med at indsamle oplysninger. Arkiver og private gemmer blev gransket, og der blev snakket med gamle vejlearbejdere og vejleererne, såvel nulevende som efterkommere af nu afdøde. I løbet af et halvt års tid var der samlet så meget materiale, at der kunne arrangeres en udstilling i den første uge af september 1992 i Øsløs forsamlingshus. Formålet var at fortælle om Vejlernes historie og derved få endnu flere oplysninger, billeder m.v., og det lykkedes over al forventning.

Udstillingen blev støttet økonomisk af de lokale pengeinstitutter, amtet og de berørte kommuner. Rent praktisk blev der ved opstillingen ydet kompetent assistance af Ib Nielsen og Frank Svendsen, Thisted Museum. Udover kort, billeder osv. inde i forsamlingshuset var der en udendørs afdeling med rørhøst gennem 100 år, fra den enkle isskyder til nutidens avancerede teknologi.

For arrangørerne blev udstillingen en overvældende succes med over 1500 besøgende. Lokale og regionale medier viste stor interesse for arrangementet, der blev dækket fyldigt i dagspressen, ugeaviser, radio og fjernsyn. Udstillingen blev videofilmatiseret af Jacob Bisgård og Henrik Houby, og filmen er senere blevet vist på lokale plejehjem som optakt til en udflugt omkring Vejlerne.

Efter udstillingen fik denne artikels forfattere til opgave at sammenskrive Vejlernes historie på grundlag af det indsamlede materiale. Der har næsten i bogstaveligste forstand været løbende hjælp fra arbejdsgruppen, der også har kunnet trække på de lokalhistoriske foreninger fra Fjerritslev, Østerild, Frøstrup og Sydhannæs. Vejlernes tidligere inspektør, Kristian Sørensen, nåede før sin død i august 1993 at give oplysninger til bogen, og Martin Pedersen har med næsten 40 års arbejde i Vejlerne haft meget at fortælle. På fugleområdet er der hentet hjælp hos

ornitologen Jørgen Peter Kjeldsen, der er tilknyttet feltstationen på Lynge, og der har også været viden at hente hos Jørgen Føg, der tidligere har forsket i Vejlerne for Vildtbiologisk Station på Kalø.

Bogen er med andre ord et resultat af et bredt samarbejde mellem mange lokale kræfter, museet og Vejlerne som institution. Man kan bogstavelig talt sige, at græsrodsarbejdet fra forrige århundrede er blevet genoptaget omend i mere overført betydning.

Vejlernes inddæmning

Vejlerne er et privatejet område, der oprindeligt var to fjordarme til Limfjorden, adskilt af halvøen Hannæs. I 1866 startede inddæmningen af Bygholm Vejle med det formål at skabe nyt landbrugsland, men allerede efter kort tid måtte arbejdet standses på grund af pengemangel. To år senere gik arbejdet i gang igen under ledelse af et engelsk firma, der de næste to år opførte hoveddæmningen i en længde af 9.000 alen. Dæmningen blev hovedsagelig bygget med håndkraft, et arbejde der til tider krævede 3-400 mand.

I 1871 begyndte man at plante græs, og to år senere stod det højt overalt. Men så kom ulykken. Den 4. januar 1874 blev hoveddæmningen flere steder gennembrudt af en stormflod. Hegn, kanaler, græs osv. blev med et bølgeslag udsløjet.

I denne bedrøvelige tilstand lå Vejlerne indtil 1876, da brødrene Livingstone-Learmonth overtog koncessionen og ejendomsretten for 270.000 kr. Man startede straks med en opbygning af dæmningen, denne gang med hjælp fra to damplokomotiver.

Da inddæmningen ved Bygholm næsten var færdig i 1878, begyndte man udtørringsarbejdet ved Vesløs, som man havde fået koncession på året før. Man startede med at opføre dæmningen over Vesløs Vejle (den nuværende hovedvej). Da den stod færdig i 1880, begyndte man opførelsen af Arup dæmning, der i 1884 kunne færdiggøres med en solid stendossering. Vejlernes inddæmning blev i næsten alle årene ledet af den engelske ingeniør William Stevens, der opholdt sig på Vejlerne fra 1868 og indtil sin død i 1912.

Den store vindmølle, der stod ved Vust, væltede under stormfloden 4. januar 1874 og blev senere transporteret over isen til Bygholm. Akvarel: Per Kohrtz Andersen.

I slutningen af 1880'erne var udtørningsarbejdet så godt som afsluttet, og der blev i 1899 opført to store stalde og senere en lade i den vestlige side af den udtørrede Tømmerby Fjord. Samtidig blev der udlejet arealer til græsning og høslæt. Alligevel stod det i slutningen af århundredet klart, at udtørringen af Arup og Vesløs Vejler rent landbrugsmæssigt var et mislykket projekt. Da det økonomiske udbytte ved Bygholm også lod vente på sig, var der allerede i 1899 forhandlinger om at lade lodsejerne overtage Vejlerne, men planerne blev opgivet.

Vejlerne blev i stedet solgt i 1912 til et dansk konsortium, der i højere grad havde et rekreativt formål med området. Udpumpningen blev stoppet, og vandstanden udelukkende bestemt af selvregulerende sluser. Det skabte et modsætningsforhold til de omkringliggende lodsejere, der af hensyn til landbruget havde interesse i en lav vandstand. Landmændene organiserede sig i 1946 i et lodsejerlaug. Klimaet har dog ikke kun været præget af modsætninger. For eksempel fandt der et positivt samarbejde sted, da man forberedte anlæggelsen af den nye hovedvej over Bygholm med tilhørende sluser, som blev bygget midt i 60'erne.

Bygholm mølle

To gamle mølleprotokoller fra 1887-89 er én af de mere interessante ting, der er dukket op under arbejdet med at søge kilder til Vejlernes historie. Protokollerne blev ført af møllepasser Niels Chr. Thorning, der døde kun 37 år gammel i 1891. De blev for nogle år siden fundet i mølles og opbevares i dag af hans efterkommere.

Møllen, der i dag står som Vejlernes vartegn, stod oprindeligt ved Vust, men blev offer for stormfloden i 1874. Da dæmningsarbejdet blev genoptaget, blev møllen trukket over isen med slæder og heste. Den var i drift indtil 1941 ved Bygholm, hvor den trak en vandsnegl. Når møllen ikke kunne klare opgaven, blev der pumpet med enten en stor eller en lille dampdreven pumpe. En sammentælling i mølleprotokollen viser, at pumperne i perioden 1. september 1888 til 1. marts 1889 var i drift i

50 dage og kørte 960 timer (26% af tiden). Tiden fordelte sig med 254 timer på den store pumpe og 706 timer på den lille pumpe.

Udover de tekniske data noterede Niels Thorning også ting, der bringer os tæt på dagligdagen ved Bygholm for hundrede år siden. Som det fremgår, havde han også andre gøremål end at passe møllen. Vi slutter her med et par eksempler, som ikke er medtaget i bogen om Vejlerne:

Søndag den 23. oktober 1887:

Vind: Vest sydvest. Rask vind.

Vand: Udenfor: +2,30. Indenfor: -2,60.

Brugt ½ dag i møllen.

Gået til Bjerget med et brev.

Mandag den 24. oktober 1887:

Vind: Vest nordvest. Næsten stille.

Vand: Udenfor +2,30. Indenfor: -2,30.

Pumpe, lille: 3 timer, 12 omdrejninger.

Arbejdet med reparationer på vingerne, banket tæpper.

Mandag den 7. november 1887:

Vind: Nord nordvest. Rask vind.

Vand: Udenfor +1,40. Indenfor: -1,90.

Arbejdet i magasinet med af samle rammerne til sneglen og brugt møllen.

P. Nielsen ³/₄ dag. Kørt til Vesløs med Veitzmann (ingeniør).

Desuden efter varer og 3 plader.

Lørdag den 31. august 1889:

Vind: Vest sydvest. Lidt luft.

Vand: Udenfor: + 1,45. Indenfor: -2.

Arbejdet med høstakke. Hentet hesten i Glombak, kørt til Øsløs efter planker.

Arbejdet med møllen.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1993, side 37-40).

